

ven indien hij 1,5 schilderij per week vervaardigde en van al dit werk is in de loop der eeuwen minder dan één procent overgebleven. Op deze meestal kwalitatief goede rest concentreren de kunsthistorici zich dus. Het werken met de computer en moeizaam opgebouwde bestanden ligt ook ten grondslag aan Montias' studie, die echter grotere zekerheid biedt. Hij kan vaststellen dat in Delft en Amsterdam eenzelfde trend in het particuliere schilderijenbezit aanwezig was: steeds meer landschappen en portretten, steeds minder de door de theorie zo hoog geschatte historisch schilderijen. Er bestond ook een duidelijk verschil in de samenstelling van de collecties van katholieken en protestanten. Daarnaast nam in de loop van de eeuw het percentage contemporaine schilders in de verzamelingen af. Nu J. Loughman eveneens tot een dergelijke bevinding is gekomen voor de boedels in Dordrecht mag dit wel een algemene ontwikkeling in de Hollandse steden worden genoemd⁵.

Bij deze onderwerpen zijn afbeeldingen van groot belang en het is dan ook verbazend dat de artistieke verzorgers van de Gettybundel lelijke gele en groene wazen over de zwart-wit foto's hebben laten trekken waardoor contrasten wegvallen. De foto's in *De gouden eeuw* zijn gedeeltelijk in kleur en van goede kwaliteit, maar daar is bij de annotatie voor het systeem van verwijzing naar naam van de auteur en jaartal gekozen. Het gevolg is dat de lezer eindeloos moet zoeken in de 29 bladzijden tellende literatuurlijst; een vollediger weergave in de noten zou toch niet zoveel extra ruimte hebben gekost? Maar afgezien van deze nadelen maken de bundels op stimulerende wijze duidelijk hoe er samenwerking tussen historici en kunsthistorici mogelijk blijft zonder dat een van beide groepen zich te kort gedaan hoeft te voelen. De historici kunnen bijvoorbeeld door hun historiografische, ideeënhistorische of sociaal-economische benadering het kunsthistorische werk van een kader voorzien. De kunsthistorici hebben met hun traditie van stijlonderzoek en beeldinterpretatie troeven in handen, die in een van vraagstellingen uitgaande cultuurhistorische benadering nooit verloren zullen gaan. Zeventiende-eeuwse schilderijen en hun beschouwers oefenen een wisselwerking op elkaar uit en daarom roept elke aanschouwing een beeld op, dat in historische perspectief weer kan veranderen.

E. O. G. Haitsma Mulier

1 Chr. Stolwijk, *'Die wetenschap noemen Gij en ik kunstgeschiedenis;...'. Denken over kunstgeschiedenis in Nederland: J. G. van Gelder (1903-1980)* (Steenwijk: Van Kerkvoorde en Hollander, 1991, 112 blz., ISBN 90 9004772 7).

2 M. J. Bok, G. Schwartz, 'Schilderen in opdracht in Holland in de 17e eeuw', *Holland*, XXIII (1991) 183-195.

3 E. J. Sluijter, 'Belering en verhulling? Enkele 17de-eeuwse teksten over de schilderkunst en de iconologische benadering van Noordnederlandse schilderijen uit deze periode', *De zeventiende eeuw*, IV(1988) 4-28.

4 A. M. van der Woude, 'De schilderijenproductie in Holland tijdens de Republiek. Een poging tot kwantificatie' in: J. C. Dagevos, e. a., ed., *Kunst-zaken: particulier initiatief en overheidsbeleid in de wereld van de beeldende kunst* (Kampen, 1991) 18-50, 286-297.

5 J. Loughman, 'Een stad en haar kunstconsumptie: openbare en privéverzamelingen in Dordrecht, 1621-1719' in: P. Marijnissen, e. a., ed., *De zichtbaere werelt. Schilderkunst uit de gouden eeuw in Hollands oudste stad* (Zwolle, 1992) 34-64.

L. Duerloo, *Privileges uitbeelden. De Zuidnederlandse wapenkoningen en wapenkunde in de eeuw der Verlichting* (Verhandelingen van de Koninklijke academie voor wetenschappen, letteren en schone kunsten van België. Klasse der letteren, LIII-135; Brussel: Paleis der academiën, 1991, 282 blz., ISBN 91 6569 448 X).

In de traditionele standenmaatschappij had de adel een bevoorrechte positie. Sommige van de adelsrechten als voorbehouden ambten, berechting voor hogere justitieraden, fiscale vrijstellingen vertoonden gewestelijke varianten. De honorifieke voorrechten waren daarentegen geüni-

foimeerd. Zij veruiterlijkten zich in aanspreektitulatuur, blaozen en levenswijze. Hoe formalistisch die voorrechten ook waren, zij lagen bijzonder gevoelig in de achttiende-eeuwse culturele context die gekenmerkt werd door een algemeen streven van de welgestelden om de adellijke levenswijze na te bootsen. Inbreuken op het adelsrecht waren schering en inslag. Zij gaven aanleiding tot talrijke processen en dwongen de regering tot ingrijpen om het adelsrecht te doen respecteren. Voor het opsporen van de usurpaties en de repressie ervan beschikte het landsbestuur over een specifieke instelling, de Heraldische Kamer.

Die instelling werd in het verleden nauwelijks bestudeerd en het adelsrecht werd enkel op normatief vlak behandeld. Inmiddels is men tot het inzicht gekomen dat institutionele geschiedenis niet uitsluitend vanuit normatieve bronnen wordt geschreven. Zij geven immers geen informatie over beleving en interpretatie. Dankzij de voorliggende doctorale dissertatie is nu een stevig gedocumenteerde studie voorhanden die de werking van de Heraldische Kamer, de praktijk van de wapenkoningen en de heraldische rechtspleging belicht in het kader van de Oostenrijkse centralisatiepolitiek. De studie steunt grotendeels op archivalia, die berusten in de Dienst van de Adel te Brussel, in diverse Belgische bibliotheken en archiefbewaarplaatsen en in het Haus-, Hof- und Staatsarchiv te Wenen.

Het werk is samengesteld uit twee luiken. In het eerste wordt de Heraldische Kamer bestudeerd. Het tweede is gewijd aan de wapenkunde. De rol en betekenis van de heraldiek in de achttiende-eeuwse samenleving worden er nagetrokken. Essentieel nieuwe gegevens worden hier niet aangereikt. In het besluit van het boek is dan ook geen enkel element weergegeven van wat in dit luik wordt uiteengezet. Dat wijst er tevens op dat aan de structuur van het werk een en ander schort.

Hoe dan ook het eerste luik vormt de kern van het onderzoek. Duerloo behandelt vooreerst de organisatie en materiële infrastructuur van de Heraldische Kamer en haar plaats in het overheidsapparaat. De instelling werd geleid door de eerste-luitenant-wapenkoning en telde acht provinciale wapenkoningen. De auteur onderzoekt vervolgens de wijze waarop het corps werd gerecrueteerd en hoe de personeelsbezetting inhoudelijk evolueerde. Verder analyseert hij de bevoegdheden die aan het ambt waren verbonden. De wapenkoningen stonden samen met de advocaten-fiscaal bij de justitieraden in voor de repressie van de overtredingen op het adelsrecht en hielpen gegadigden bij hun streven om in de adel te worden opgenomen of om hogere graden te verwerven. Zij verstrekten het landsbestuur advies ter zake, traden op als censoren van familie- en wapenkundige publikaties en speelden een specifieke rol in het staatsceremonieel. Bij dat al was de concrete organisatievorm van het ambt tot een privaat makelaarschap geëvolueerd. Tegen die privatisering heeft de regering zich afgezet en maatregelen getroffen, die culmineerden in het reglement van 31 mei 1782. Zij slaagde er echter niet in om van de Heraldische Kamer een efficiënt overheidsdepartement te maken, omdat zij de financiële implicaties van haar hervorming had onderschat.

Elk bestudeerd facet wordt ingeleid door een soliede overzicht van het historisch wordingsproces. Bovendien worden vergelijkingen doorgetrokken met het Duits, Engels, Frans en Oostenrijks adelsrecht om beïnvloeding of verschil in de evolutie op te sporen. Hoe grondig het onderzoek ook werd uitgevoerd, toch blijven zekere aspecten onderbelicht. Met de maatschappelijke context wordt onvoldoende rekening gehouden. Welk procent de adel op de totale bevolking innam, of er meer ambtenaren en magistraten dan handelaars en gegadigden uit andere beroepen werden geadeld, zijn vragen die buiten beschouwing blijven. Ook over de clientele van de wapenkoningen krijgt de lezer weinig concrete informatie en nog minder over hun medewerkers.

De auteur heeft daarentegen met zorg het jaarkomen van de wapenkoningen gereconstrueerd, maar houdt geen rekening met de ambtsuitgaven, bijvoorbeeld voor hun medewerkers,

die zij tot in 1782 uit eigen zak moesten betalen. Tenslotte heeft hij gepeild naar hun vermogen, althans van de familie Jaerens, die de meest typische herautendynastie vertegenwoordigde. Om representatief te zijn voor de groep diende mijns inziens de steekproef ruimer te zijn opgevat.

Bovenvermelde bedenkingen nemen niet weg dat het boek een lacune in de kennis van onze historische instellingen op een wetenschappelijk verantwoorde wijze aanvult. Door speciale aandacht te wijden aan de ambtsdragers sluit de studie tevens aan bij de nieuwe trend inzake institutioneel onderzoek.

H. Coppejans-Desmedt

C. Lis, H. Soly, *Te gek om los te lopen? Collocatie in de 18e eeuw* (Turnhout: Brepols, 1990, 242 + 12 blz. foto's, Bf708,-, ISBN 90 72100 27 1).

Sedert het begin van de negentiende eeuw hebben artsen de grens tussen rede en waanzin bepaald. Rond die activiteit ontstond een nieuw gebied van kennen: de psychiatrie. Haar geschiedenis is lange tijd hagiografisch beschreven. In 1961 kwam daaraan abrupt een einde. In het voetspoor van de anti-psychiatrie, die in krankzinnigheid geen ziekte maar een geschiedenis van de persoonlijke rede zag, beschreef Michel Foucault onder de titel *Folie et déraison, histoire de la folie à l'âge classique* de ontwikkeling van het discours, dat leidde tot het opsluiten van de gek. Het werd een boek dat een omvangrijke discussie opriep die nog altijd voortduurt. Ook historici namen daar aan deel. Ontevreden met studies over de gedachtenwereld achter het asyllum, eisten zij 'la vraie vérité de la vraie histoire du vrai enfermement' 1. Lis en Soly hebben getracht aan dit verlangen te voldoen. Zij onderzochten de gedwongen opsluiting van psychiatrische patiënten — door hen met de term collocatie aangeduid — in de achttiende eeuw in de steden Antwerpen, Brugge, Brussel en Gent. Zij werden getroffen door heel wat facetten van dit abominabel Goelag: de slordige opsluitingsprocedure, de intense betrokkenheid van de rechters, de snelle toename van het aantal opgesloten — van twee personen gemiddeld per jaar in Antwerpen tussen 1710 en 1729 tot bijna 16 per jaar van 1770 tot 1789 —, de uitbreiding naar de lagere sociale klassen waarvoor de stad moest betalen en vooral de motieven die tot collocaties leidden.

Alle gecolloceerden waren personen wier wangedrag moest worden gecorrigeerd en derhalve in een klooster of verbeterhuis werden opgesloten om hen via vrijheidsberoving tot inkeer te brengen. Daar werden de alcoholici heen gestuurd, de moeilijk opvoedbare kinderen, de echtelieden die hun partner aanstoot gaven en van hun eergevoel beroofden, de verwanten die de familieverhoudingen verstoorden en tenslotte de burens die al te veel overlast bezorgden en ontsnapten aan de destijds geëigende vormen van conflictbeheersing binnen lokale gemeenschappen.

Op zich steekt daar niet veel in dat in moderne tijden ongewoon is, behalve misschien de grote betrokkenheid van de buurt. Nog altijd blijkt het noodzakelijk alcoholisten vanwege bijvoorbeeld een Korsakov-syndroom psychiatrisch te behandelen, zeer moeilijk opvoedbare kinderen uit huis te plaatsen en zijn echtelieden niet altijd in staat hun psychisch of psycho-gereatrisc gestoorde partner zelf voldoende verzorging te bieden. Het opmerkelijke van de achttiende-eeuwse situatie is gelegen in de motivatie voor opsluiting, de louter opvoedkundige perspectieven en de ongedifferentieerde behandeling van de diverse soorten gecolloceerden. Centraal staan daarbij de respectabiliteit van de familie, waartoe de gecolloceerde behoort, de handhaving van haar sociale en de financieel-economische status, de disciplinerende, resocialiserende en heropvoeding van de patiënt, waarmee — om een eufemisme te gebruiken — uitermate ongenueanceerd werd omgesprongen. Lis en Soly onderkennen hierin de gevolgen van een diepgaande sociale verandering die zich in de achttiende eeuw in de Vlaamse en Brabantse